

European Electoral Studies

VOLUME: 2
ISSUE: 2

Vliv volebních systémů na politickou reprezentaci žen v postkomunistických zemích¹

(Influence of the Electoral Systems on the Political Representation of the
Women in Post-Communist Countries)

Kateřina Vráblíková (vrabliko@fss.muni.cz)

Abstract:

This paper examines the relationship between electoral systems and female political representation in post-communist states. West European research has suggested that more women are elected in proportional representation systems (PR) than in majoritarian ones, and points out PR's characteristics (district magnitude, electoral thresholds and closed party lists) as the main explanatory factors. I find that unlike western democracies, post-communist states do not follow these presumptions. Neither basic electoral type nor the characteristics of PR systems explain low women's representation in national legislatures of post-communist states.

Keywords: *electoral systems, women's representation, post-communist states.*

¹ Tento článek byl zpracován v rámci Výzkumného záměru Politické strany a reprezentace zájmů v soudobých evropských demokraciích (kód MSM 0021622407).

1. Úvod

Problematika politické reprezentace žen patří v současnosti k dosti diskutovaným tématům. Potřeba reflexe této oblasti se objevila už v poslední třetině 19. století, kdy se důraz na otázky postavení žen v soukromém sektoru přesunul i na jejich pozici ve veřejné sféře. Feministické teoretičky si totiž uvědomily, že pro zlepšení postavení žen jako osob je bezpodmínečně nutné jejich uznání i v oblasti veřejné. A tak se objevil explicitní požadavek rovného podílu obou pohlaví na veřejné správě a politickém rozhodování (Havelková 2006).

V porovnání s řadou detailních výzkumů západní (a zvláště severské) provenience má česká politologická literatura dosud dluh ve zkoumání této problematiky. Předkládaný text se pokusí přispět přinejmenším k tematizaci dané oblasti. Hlavním cílem článku je posoudit, jakou roli hraje typ volebního systému v otázce míry zastoupení žen v parlamentech regionu postkomunistických zemí. Studie nemá ambici detailně zachytit vývoj a všechna hlediska politické reprezentace žen zkoumaných zemí, ani se nesnaží o teoretickou inovaci. Nabízí nástin možné cesty výzkumu dané problematiky a chce v první řadě zmapovat stav situace v daném areálu a následně jej v základních aspektech konfrontovat s analytickými koncepty, které nabízí západoevropské přístupy. Vzhledem k rozsahu textu i metodě použité pro analýzu (kvantitativní statistické metody)² bude potřeba řady zjednodušení a zobecnění, takže jsme si vědomi určitého omezení platnosti našich závěrů.

Zdrojem dat nám byla jednak databáze, kterou spravuje Inter-Parliamentary Union (IPU) a která poskytuje velké množství dat vztahujících se k politické reprezentaci žen ve všech zemích světa. Text pracuje s údaji platnými k 30. 11. 2006. Z hlediska informací ohledně volebních systémů postkomunistických zemí a jejich jednotlivých aspektů jsme vycházeli z disertační práce J. Šeda (2006) *Volební systémy postkomunistických zemí*.

2. Politická reprezentace žen

Empirickou realitou zůstává prozatím skutečnost, že politická moc je rozdělena podle pohlaví. Zavedení všeobecného volebního práva pro ženy vedlo v praxi k uplatnění především práva aktivního, avšak naplňování práva pasivního, tedy být *volena*,

² Dostatečné prozkoumání problematiky by vyžadovalo kombinaci jak kvantitativních, tak kvalitativních metod, kdy by bylo potřeba věnovat prostor každému státu regionu zvlášť.

zůstává nadále ne zcela uskutečněným předpokladem (Havelková 2006). Pro představu ženy zastávají v dolních komorách parlamentů celého světa v průměru jen 17,2 % křesel.³ Míra jejich politické reprezentace se nicméně v jednotlivých regionech významně liší. Severské země mají nejvyšší podíl žen v politických strukturách (průměrně 40,8 % v dolních komorách parlamentů), zatímco arabské země nejnižší (v průměru 9,3 % v dolních komorách parlamentů) (IPU 2006a).

Pro zkoumaný region postkomunistických zemí je charakteristické nízké zastoupení žen v celém politickém životě⁴ (např. Gaber 2004). Průměrný podíl žen v dolních komorách parlamentů regionu je 16,8 %. Tato hodnota se může zdát zarážející ze dvou důvodů. Jednak se zde objevila určitá očekávání v souvislosti s přechodem od nedemokratických režimů. Proces tranzice provázela rozsáhlá transformace společnosti, což se jevilo jako příležitost začít jakoby nanovo. Tato nestandardní situace tak představovala jedinečnou možnost vytvořit „skutečné“ demokracie (viz např. Rueschemeyer 1998). Oproti těmto očekáváním se příběhy jednotlivých postkomunistických zemí odvíjely přinejmenším ve střízlivějším stylu. Pokud vůbec došlo ke konsolidaci demokracie, jedná se ale o, jak je nazývá Millard (2004: 185), „maskulinní demokracie“.

Druhý podnět k reflexi představuje markantní úbytek žen v politických institucích regionu v porovnání s minulou érou. Systémy socialistického bloku uplatňovaly ve způsobu formálního ustavení svých orgánů politické reprezentace logiku zastoupení podle profilu struktury celé společnosti. Díky zavedení kvót byl podíl žen v komunistických legislativních orgánech daleko vyšší, než tomu bylo v západních státech⁵ (např. Millard 2004, Gaber 2004). Tato „povinná emancipace“

³ Reprezentace žen má řadu indikátorů, od jejich podílu v legislativních tělesech po míru zastoupení ve vedoucích funkcích jak politických, tak ve sféře ekonomiky. Z hlediska naší analýzy používáme jako indikátor podíl žen v parlamentech, resp. u dvoukomorových parlamentů podíl v dolních komorách.

⁴ Tato analýza se zaměří pouze na zkoumání některých aspektů celostátní úrovně vrcholné politiky. Totiž situace na celostátní úrovni se v porovnání s regionální úrovní značně liší a tato problematika by vyžadovala samostatné prozkoumání.

⁵ Podíl reprezentace žen v parlamentech střední a východní Evropy během 70. a 80. let značně vzrostl a regulace kvótami představovala důležitý fenomén sovětské minulosti (např. v Sovětském svazu platila kvóta 30 %). Tzv. „komunistické zneužití systému kvót“ někdy slouží jako vysvětlení současné nevole postkomunistických zemí přikročit k těmto regulím. Jak ale dokazuje Dahlerup (2004), „mýtus sovětských kvót“ je spíše politickým argumentem proti než skutečným faktorem.

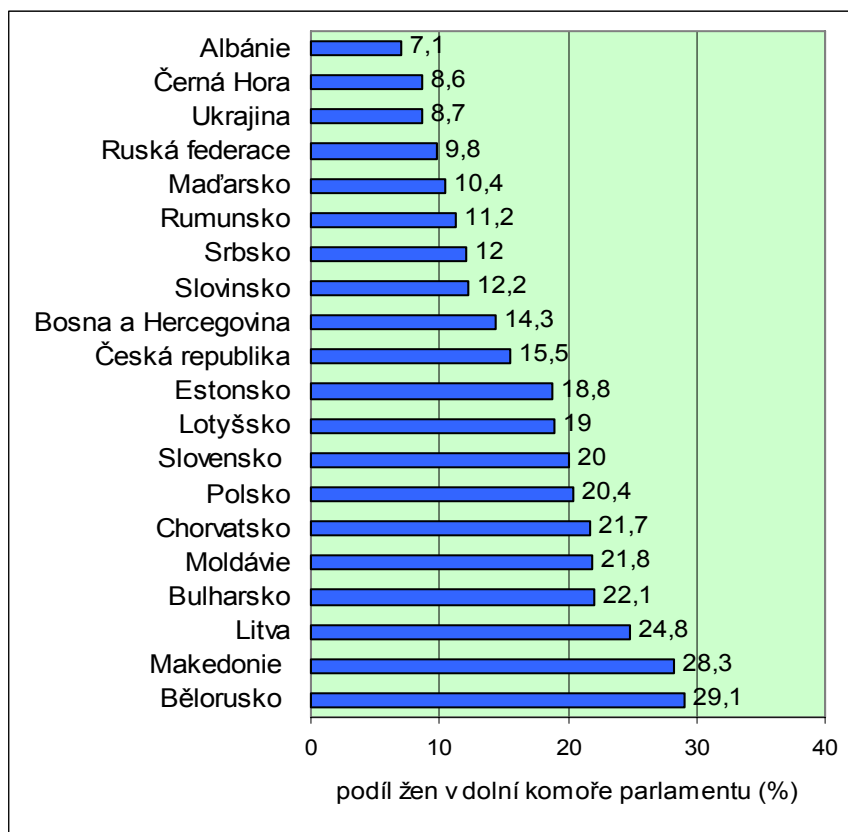
ale neměla vliv na reálný podíl žen na rozhodování a skutečné fungování systému, politickým institucím fakticky dominovali muži⁶ (Dahlerup 2004).

Jednotlivé státy regionu se v konkrétních opatřeních (tedy i v jejich výstupech) poměrně lišily⁷ a tato variabilita v zásadě platí dodnes. Z hlediska zastoupení žen je areál postkomunistických zemí velice heterogenní a netvoří jednotný celek (viz graf 1). Zemí s nejvyšším zastoupením žen je Bělorusko, kde v současné době ženy představují 29,1 % členstva dolní komory, čímž se země zařazuje na 21. příčku celosvětového žebříčku. Nejnižší zastoupení žen nalezneme v Albánii, kde podíl žen v parlamentu činí 7,1 % a země se v celosvětovém porovnání nachází u dna tabulky na 113. místě. Pobaltské státy mají všechny poměrně vysokou úroveň reprezentace žen. Naopak balkánský region je značně divergentní. Totiž v těch státech, kde byly zavedeny genderové kvóty v důsledku mezinárodní intervence spojené s vojenskými konflikty, nalezneme výrazně vyšší zastoupení žen. V kontrastu stojí ostatní státy této oblasti, které dosahují velice nízkých hodnot. Podobně je na tom i skupina členských států EU, které svojí variabilitou v podílu zastoupení žen rovněž odrážejí celkovou různorodost celého postkomunistického regionu.

⁶ Což jasně vidíme v minimálním zastoupení žen v ústředních orgánech komunistických stran, které měly reálný vliv na fungování systémů.

⁷ V 80. letech tak např. v SSSR nalezneme v parlamentu až 49 % žen, na Ukrajině přes 38 %, Litvě 35 %, v Rumunsku 34 % a Československu 25 %. (Millard 2004:184)

Graf 1. Státy podle podílu žen v dolních komorách parlamentů (%)

Pozn.: údaje jsou platné k 30. 11. 2006.

Zdroj: IPU 2006b

3. Konceptuální předpoklady

Politická reprezentace žen představuje značně komplexní fenomén, při němž dochází k vzájemné interakci a prolínání mnoha faktorů. Pokud chceme detekovat příčiny míry zastoupení žen v politických strukturách, a stavíme tedy ženskou politickou reprezentaci jako závislou proměnnou, nabízí se řada možností. Obecně (např. Matland 1993, Millard 2004, Hoecker 1998 cit. dle Havelková 2006) se zde intervenující faktory rozdělují do třech analytických dimenzí: vliv politické kultury, sociálně-ekonomických předpokladů a institucionálního rámce. Politická kultura v této souvislosti představuje náklonnost společnosti k genderové rovnosti či naopak patriarchální postoje zastávající tradiční dělbu genderových rolí.⁸ Ze sociálně-

⁸ Indikátory jsou zde různé škály postojů k rovnosti, vliv má i typ náboženské orientace či působení ženského hnutí. Průkazným indikátorem náklonnosti k genderové rovnosti je také vliv doby zavedení volebního práva pro ženy. (např. Rule 1987, Havelková 2006)

ekonomických faktorů se jako nejdůležitější faktory uvádějí vzdělání a zaměstnanost.⁹ Tato práce se bude primárně soustředit na analýzu třetí roviny faktorů, a bude se tedy snažit o institucionální vysvětlení míry politické reprezentace žen.

Z institucionálního hlediska se za nejdůležitější proměnnou považuje základní typ volebního systému (např. Matland 1998, Millard 2004). Na prozkoumání zejména tohoto faktoru se soustředily i první studie, které zkoumaly dramatický nárůst reprezentace žen v poměrných systémech západní Evropy od počátku 70. let.¹⁰ Tyto přístupy kladly důraz na rozdíl mezi proporčním a jednomandátovým typem a jejich závěrem bylo tvrzení, že pro reprezentaci žen je výhodnější poměrný systém a že tento faktor je hlavní příčinou nárůstu podílu žen v reprezentativních orgánech.

3.1. Velikost volebního obvodu

W. Rule (1987) ve své dnes už klasické studii 23 demokratických zemí definovala jako nejdůležitější determinant nárůstu míry politické reprezentace žen velikost volebních obvodů (*district magnitude*) (pro srov. Matland 1993, Matland 1998, Norris 2004). Logika většiny argumentů, které se snaží vysvětlit vliv faktoru typu volebního systému, operuje zejména se strategickými efekty volebních systémů. Soutěže v jednomandátových obvodech představují ze své povahy hry s nulovým součtem, protože když je velikost obvodu jedna (jak je tomu skoro u všech většinových systémů), strana může získat nanejvýš jedno křeslo v obvodu. Strategie strany je v tomto případě taková, že nominuje kandidáta nejpřijatelnějšího pro co nejširší skupinu voličů.¹¹ Povaha nulového součtu hry staví situaci tak, že kandidátky ženy

⁹ Jak ale někteří autoři (např. Millard 2004, Havelková 2006) upozorňují, korelace socioekonomických ukazatelů s mírou politického zastoupení žen v postkomunistických zemích není vždy prokazatelná.

¹⁰ Tento proces byl výstupem uplatnění požadavků většího politického zastoupení žen, které v západním světě v 60. letech přinesla druhá vlna feminismu. Naopak ve většinových systémech se tyto požadavky do vyšší reprezentace žen přeložit nepodařilo. (Matland 1998: 5-6) Ve sledovaném období mezi léty 1970 a 1993 vzrostl u proporčního typu volebních systémů podíl žen z 6 % na 20,2 % a u většinového typu volebních systémů (s jedním mandátem v obvodu) z 2,2 % jen na 9,5 % (Matland - Studlar 1996: 709).

¹¹ Mezi jinými např. P. Norris (2004: 182-184) tvrdí, že systém výběru kandidátů má tendenci reprodukovat *status quo*, takže zvýhodňuje dosavadní držitele postů (podíl znovuzvolených bývá až 2/3) nebo nové kandidáty, kteří ztělesňují typické sociální pozadí a zkušenosti charakteristické pro většinu dosavadních poslanců. Tuto skutečnost vidí jako jednu ze základních příčin podreprezentace žen v legislativních orgánech i Schwindt-Bayer (2005). Její výzkum navíc dokazuje, že omezení počtu volebních období, po něž může

musí soutěžit přímo proti mužům, a navíc, když je za stranu nominovaná žena, explicitně se tak musí odepřít aspirace, které mají její spolustraníci muži ve stejném obvodu.

Naproti tomu pokud roste velikost volebních obvodů (což je charakteristické pro proporční volební systémy), strana může očekávat, že získá větší počet křesel, což zásadním způsobem ovlivňuje její strategii nominací. V proporčním typu volebního systému všechny strany prezentují pro každý vícemandátový obvod kolektivní seznam kandidátů – kandidátní listinu, takže je v této situaci mnohem snazší stavět na kandidátky i ženy, protože teď už se nemusí hledat jediný kandidát, který osloví co největší množství voličů. Předpokládá se, že kandidátní listina se tvoří podle logiky vyrovnávání (*ticket balancing*), kdy každý kandidát má oslovit specifický sektor voličů. Systém stimuluje stranu, aby se snažila z tohoto pohledu o co nejkompexnější kandidátku, která bude reprezentovat všechny hlavní sociální *cleavages* elektorátu. Navíc pokud kandidátka některé základní sociální sektory vynechá (to platí i pro ženy), může být tento jev nazírán jako úmyslná diskriminace, což je pro stranu z hlediska zisku hlasů příliš riskantní. Zahrnutí žen na kandidátku je tedy výhodné, až nezbytné, protože zajistí určitý okruh voličů, a to aniž by se tím nutně vyřazovali ze hry všichni ostatní muži, jak by tomu bylo v jednomandátových obvodech.

Některé studie (např. Matland 1993) ale upozornily na to, že větší velikost obvodů automaticky nevede k nárůstu podílu zvolených žen. Toto kritérium totiž závisí ještě na podmínce, že musí jít o poměrně velké strany. Pokud totiž parlamentní zastoupení získá spousta malých stran, jejich zástupci budou stále pocházet z nejvyšších míst kandidátky. Navíc když každá strana očekává, že vyhraje jen několik křesel, soutěž o posty na vrcholu kandidátky se v tu chvíli stává soutěží s nulovým součtem podobnou té v jednomandátových obvodech.¹² Z toho plyne, jak zjistil Matland (1993), že spíše než velikost obvodů je důležitější velikost stran (*party*

poslanec/poslankyně zastávat svůj mandát (ač nebylo zaváděno s tímto úmyslem), má významně pozitivní vliv na politickou reprezentaci žen.

¹² Millard (2004: 206) v této souvislosti upozorňuje na to, že nejen malé strany, ale i volební bloky nebo tzv. „strany moci“ mají možný efekt velikosti volebního obvodu. Pokud totiž kandiduje koalice stran nebo strana sdružující celou řadu různorodých zájmů, logika obsazování mandátů se opět přibližuje hře s nulovým součtem.

magnitude), resp. kolik strana získá v obvodě mandátů.¹³ Stejnou argumentaci používá Millard (2004: 215-216), když tvrdí, že předpoklad narůstajícího počtu zvolených žen s rostoucí velikostí volebního obvodu rovněž neplatí i v případě, kdy celý stát představuje jediný velký volební obvod.

3.2. Preferenční hlasování

Dalším bodem, který má z institucionálního hlediska vliv na to, kdo konkrétně získá mandát, je otázka uzavřených/otevřených volebních listin. Tedy zda strana determinuje pořadí kandidátů nebo zda to jsou voliči, kdo může díky preferenčnímu hlasování ovlivnit, který z kandidátů je zvolen. Matland (1998) tvrdí, že zatímco by se mohlo zdát, že otevřené kandidátky jsou pro vyšší reprezentaci žen příhodnější, protože preferenční hlasování umožňuje voličkám ženám posunout výš ženy, není tomu tak. Pravděpodobnost vyššího zastoupení žen je podle jeho názoru vyšší v případě uzavřených kandidátek. Tato rovina vysvětlení je nicméně ze všech argumentů nejproblematictější a nalezneme zde málo empirických důkazů. (např. Millard 2004) Hlavním otazníkem totiž je, zda je snazší přesvědčit voliče, aby aktivně volili ženy, nebo zda je snazší přesvědčit stranické struktury, že zahrnutí žen na vyšší místa kandidátky je pro ně strategicky výhodné.

3.3. Proces *contagion*

Konečně poměrný systém je pro nárůst reprezentace žen příhodnější bezpochyby proto, že usnadňuje použití pozitivních akcí (zákonem daných či dobrovolně přijatých genderových kvót) v procedurách výběru kandidátů. (např. Norris 2004) V proporčních systémech totiž spíše probíhá proces „nakažení“ (*contagion*) než v systémech většinových. Jedná se o proces, kdy strany přebírají politiky, které iniciují ostatní politické strany. Vysvětlení tohoto determinantu spočívá na stejných argumentech jako předešlé body. Náklady na zavedení kvót jsou v poměrných systémech nižší, protože strana má více míst na kandidátce, kam může nominovat ženu. Ve většinových systémech, kde strana má jen jednoho kandidáta, by musela odepřít nominaci tradičnímu kandidátovi (ať už minulému poslanci nebo

¹³ Přesněji řečeno *party magnitude* podle Matlanda (1993) představuje intervenující proměnnou, která je blíž závislé proměnné, ale do jisté míry se také odvíjí od velikosti obvodu (korelace je mezi nimi vysoká). Vliv velikosti strany se však snižuje, pokud se politická reprezentace žen stane součástí každodenní politiky.

reprezentantovi silné frakce strany), kterými jsou převážně muži. Proces „nakažení“ tak ve většinových systémech prakticky nenastane.

3.4. Zhodnocení konceptu

Nastíněný koncept s sebou nese řadu nejasností a neexistuje všeobecná shoda o konkrétních aspektech vlivu typu volebního systému. (Matland 1998) Millard (2004) upozorňuje na to, že samotné východisko zmíněného přístupu spočívá na určitých nevyslovených podmínkách. Předpokládá totiž, že jsou to pravděpodobněji muži, kdo jsou na vyšších místech kandidátky. Proto tento přístup může tvrdit, že malé velikosti volebních obvodů povedou ke zvolení mužů a že naproti tomu s větší velikostí obvodů úspěšné strany obsadí víc mandátů, které získají i kandidáti z nižších míst na kandidátce, což budou spíše ženy. Upozorňuje tak na to, že zde působí řada dalších vlivů, a to zejména samotný nominační proces, který není ovlivněn pouze institucionálním charakterem volební soutěže.¹⁴

Právě tuto otázku, zda má institucionální dimenze v případě regionu postkomunistických zemí vliv na politické zastoupení žen či nikoliv, bude řešit následující analýza.

4. Aplikace na případ postkomunistických zemí

Region postkomunistických zemí představuje pro výzkumníky volebních systémů ojedinělou laboratoř. Od roku 1989 se zde vystřídala celá řada typů volebních systémů a různých variant v rámci těchto kategorií. Lze zde vysledovat určitý trend vývoje od většinového typu k preferenci poměrných volebních systémů. Většinový systém s absolutní většinou používá už jen Bělorusko. Smíšené volební systémy se uplatňují v Maďarsku (supersmíšený), Litvě a Ruské federaci. Ostatní státy regionu používají poměrný volební systém, a to v listinné podobě, kromě Albánie, která používá personalizovaný poměrný volební systém (Šedo 2006: 75).

První vodítko k zodpovězení otázky, do jaké míry souvisí typ volebního systému s mírou politické reprezentace žen, nabízí tabulka 1, která znázorňuje průměrný podíl žen zvolených do dolních komor parlamentů podle typu volebního

¹⁴ Např. levicové strany mají větší tendenci zohledňovat ve své politice genderovou rovnost, vliv má i strukturace vedení stran, celkový podíl žen ve stranách atd.

systému.¹⁵ Jak vidíme, nejnižší zastoupení žen vykazují smíšené volební systémy (navrstvující 15,86 % a supersmíšený 10,36 %).¹⁶ Naopak největší podíl žen nalezneme v případě většinového volebního systému, a to 29,09 %. Tato hodnota je mnohem vyšší než průměr 16,05 %, který vykazují listinné poměrné systémy. V případě základního typu volebního systému regionu postkomunistických zemí tedy nelze potvrdit výše nastíněné teoretické předpoklady, že uplatnění poměrného volebního systému vede k vyššímu zastoupením žen v reprezentativních orgánech. Tvrzení je potřeba doplnit poznámkou, že je toto srovnání vztaženo jednak k pouze jedinému případu většinového systému a zároveň případu nanejvýš problematickému.¹⁷

¹⁵ Použití podílu na výsledku voleb jsme zvolili spíše než data, která souhrnně poskytuje databáze IPU jako podíl žen v parlamentech (ta používá graf 1), jelikož se tyto hodnoty mohou lišit vlivem výměny poslanců atd., což nemá souvislost s podobou volebního systému. Jednotlivé hodnoty tak představují výpočty z podílu žen na výsledku posledních voleb konaných v jednotlivých zemích k 30. 11. 2006. Data jsme získali rovněž z databáze IPU, ale z její části o parlamentech, kde se uvádí výsledky voleb a rovněž tak i podíl zvolených žen.

¹⁶ Konceptuální východiska práce nepojednávala o typu smíšených volebních systémů a nebude mu věnována pozornost ani v další analýze. Této problematice se podrobně věnuje R. Moser (2001), která podle výstupů svého výzkumu došla k závěru, že případy postkomunistických zemí používajících smíšený volební systém vyvrací předpoklad, že v proporčních částech voleb by mělo být zvoleno více žen než v částech většinových. V případě Ruské federace bylo dokonce zvoleno signifikantně více žen v jednomandátových obvodech než v proporční části voleb.

¹⁷ Jelikož Bělorusko představuje nedemokratický autoritativní režim (viz Hlaváček - Holzer 2005), mají srovnání volebních procesů s ostatními státy určité limity.

Tabulka 1. Podíl žen v dolních komorách parlamentu podle typu volebního systému (%).

Typ volebního systému	% žen v dolní komoře	Počet případů
Většinové <i>Dvoukolový absolutní</i>	29,09	1 (Bělorusko)
Smišené <i>Navrstvující</i>	15,86	2 (Litva, Ruská federace)
<i>Supersmišený</i>	10,36	1 (Maďarsko)
Poměrné <i>Listinný</i>	16,05	15 (Česká republika, Slovensko, Polsko, Estonsko, Lotyšsko, Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Srbsko, Černá Hora, Makedonie, Bulharsko, Rumunsko, Moldávie, Ukrajina)
<i>personalizovaný</i>	7,14	1 (Albánie)

Zdroj: vlastní výpočty, IPU 2006c.

I když první krok naší analýzy nepotvrdil vztah typu volebního systému s mírou politické reprezentace žen, nabízí se další postup. Pokud by totiž platil předpoklad zásadního vlivu volebního systému, měly by stejné typy volebního systému produkovat stejné výsledky. Jak ale ukazuje náš zkoumaný soubor zemí, v rámci kategorie poměrných systémů existuje značná variabilita.¹⁸ Nutně se pak musíme ptát po příčinách. V zásadě se zde nabízejí dvě možná vysvětlení. Jak ukázala konceptuální část výše, poměrné systémy nejsou zdrojem vyššího zastoupení žen samy o sobě, ale proto, že jsou spjaty s určitými specifickými vlastnostmi, které lze označit za skutečné vysvětlující faktory. I v rámci kategorie poměrných systémů tedy existují určité rozdíly, které lze identifikovat právě podle nastíněných faktorů. Na tomto základě tak Matland (1998: 8) představuje rozlišení v rámci kategorie poměrných systémů podle:

- Velikosti obvodu

A předpokládá, že větší velikost obvodu umožňuje vyšší zastoupení žen.

- Volební klausule

¹⁸ Minimální hodnotou je 8,6 % u Černé Hory a maximální 28,3 % u Makedonie, viz graf č. 1.

Předpokládá, že její narůstající hodnota zamezuje vzniku „ministran“, které jsme v předchozí kapitole identifikovali jako překážku uplatnění žen ve větších volebních obvodech.

- Uzavřené kandidátky

Zde vyslovuje předpoklad, že pokud strana determinuje pořadí kandidátů, zastoupení žen bude vyšší, protože nemohou být preferenčním hlasováním vyřazeny.

Druhým možným řešením otázky příčin vysoké variace hodnot politické reprezentace žen je vysvětlení, že do vztahu nezávislé proměnné charakteristiky volebního systému a závislé proměnné míra zastoupení žen intervenují jiné proměnné, které náš model hledající institucionální vysvětlení nezachycuje.

Následná analýza tak testuje, zda platí naše předpoklady institucionálního vysvětlení míry reprezentace žen v postkomunistických zemích (viz tabulka 2). Testujeme model, který zkoumá vliv faktorů velikost volebního obvodu a volební klausule v rámci kategorie poměrných volebních systémů. Třetí Matlandův předpoklad – podobu hlasování z analýzy vynecháme, jelikož už teoretická část ukázala jeho nejasnost. Použijeme statistickou metodu regresní analýzy, kterou aplikujeme na datový soubor, kde jednotlivé případy představují konkrétní volby do parlamentu, resp. jeho dolní komory v jednotlivých zemích regionu s tím, že jsme zahrnuli poslední troje volby.¹⁹ Míru zastoupení žen jsme operacionalizovali jako podíl mandátů, které získaly ženy v daných volbách. Velikost volebního obvodu reprezentuje průměrná velikost volebního obvodu konkrétního státu a konkrétních

¹⁹ Tato strategie nám umožní navýšit počet případů, abychom získali relevantnější výsledky z naší analýzy, a zároveň nám umožní zahrnout i faktor vývoje charakteristik poměrného volebního systému v jednotlivých zemích. Rovněž se tak tímto způsobem snažíme nejvyšší možnou měrou vyrovnat s fungováním toho omezujícího faktoru, že dané volby vyhraje strana určité charakteristiky (např. levicová, které tradičně více zohledňují genderové hledisko nominace kandidátů). Do analýzy nezahrneme případy, kdy se v zemi uplatňuje systém pouze jednoho celostátního volebního obvodu (viz výše). Pracujeme tedy s výsledky posledních tří voleb v České republice, Polsku, Estonsku, Lotyšsku, Slovinsku, Bosně a Hercegovině a Rumunsku, v případě Chorvatska a Makedonie zahrnujeme poslední dvoje volby. (IPU 2006c)

voleb.²⁰ Proměnná volební klausule nabývá hodnot podle její skutečné nominální výše.²¹

Tabulka 2. Vliv institucionálních faktorů na podíl politické reprezentace žen

	Model		
	B	SE	Beta
Institucionální faktory			
Velikost volebního obvodu	0,218	0,166	0,264
Volební klausule	0,285	0,477	0,137
Genderové kvóty	-1,824	2,206	-0,192
Konstanta	12,599	3,291	
R ²	0,168	0,050	

Pozn.: koeficienty znázorňuje beta (B), směrodatná odchylka (SE), standardizované koeficienty (Beta). Koeficient determinance je 5 %, což je procentuální vyjádření hodnoty reziduálu (R²). Výsledky jsou výstupem modelu lineární regrese s podílem žen v dolních komorách parlamentů jako závislou proměnnou.

Jak vyplývá z tabulky, výsledky multivariační analýzy nepotvrzují předpoklad, že hlavním vysvětlujícím faktorem míry politické reprezentace žen jsou určené institucionální proměnné (velikost volebního obvodu a volební klausule), a to i přesto, že jsme do modelu zahrnuli kontrolní proměnnou přítomnost/nepřítomnost celostátních volebních genderových kvót.²² Hodnota koeficientu determinance, který nám říká, jak velký podíl variace závislé proměnné jsme naším modelem vysvětlili, je pouhých 5 %. První možné vysvětlení variace proměnné míry politické reprezentace žen v rámci kategorie poměrných systémů, tedy že příčinou jsou jednotlivé charakteristiky tohoto volebního systému, tak musíme odmítnout. Rovněž tak není možné vysvětlit, jak jsme původně zamýšleli, ani vliv základního typu volebního

²⁰ Abychom udrželi reprezentativnost průměru pro tuto charakteristiku, museli jsme přikročit k určitým opatřením. V případech, kde se vyskytují vyhrazené obvody pro regionální nebo menšinové mandáty, které mají minimální velikost, jsme jako průměr počítali hodnotu pouze bez těchto „extra“ obvodů (např. Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina).

²¹ Nezvolili jsme tedy strategii, kdy bychom tuto proměnnou mohli jednoduše kategorizovat na možnosti má, či nemá klausuli. V tomto případě získáváme více kategorií, nuly nabývají případy, kdy nominální klausule není zavedena.

²²Tato data jsme získali z Global Database of Quotas for Women (2006).

systemu, resp. potvrdit předpoklad, že poměrný volební systém se váže s vyšším zastoupením žen.

Výsledky analýzy tak odkazují k druhému možnému vysvětlení, a to, že do vztahu charakteristiky volebního systému a míry zastoupení žen intervenují jiné proměnné, které náš model hledající institucionální vysvětlení nezachycuje. Potenciální faktory, které mají na podíl politické reprezentace žen v postkomunistických zemích zásadnější vliv, představují tedy proměnné zahrnuté v dimenzích politicko-kulturní a/nebo socioekonomické.²³

5. Závěr

Hlavním cílem textu bylo posoudit vliv volebního systému na zastoupení žen v parlamentech postkomunistických zemí. V analýze jsme vycházeli z konceptů, které byly formulovány na základě reálií západoevropských zemí. Ty předpokládají, že poměrné typy volebních systémů mají pozitivní vliv na míru politické reprezentace žen, a navíc identifikují základní charakteristiky, které umožňují studovat i rozdíly mezi jednotlivými typy poměrných volebních systémů (velikost volebního obvodu, volební klausule).

Naše analýza ukázala, že případ regionu postkomunistických zemí nepotvrzuje pravidlo, že poměrné systémy jsou spjaty s vyšší reprezentací žen než systémy většinové. Konečný závěr z tohoto hlediska však učinit nemůže, protože jedinou zemí, která v současnosti používá většinový volební systém, je nedemokratické Bělorusko. Dále jsme se pokusili získat určitá vysvětlení prozkoumáním samotné skupiny poměrných systémů, kdy jsme předpokládali, že variaci hodnot proměnné politické zastoupení žen vysvětlíme průměrnou velikostí volebního obvodu a hodnotou volební klausule. Takto nastavený model se ale ukázal jako neúčinný.

V současném stavu typ volebního systému míru politické reprezentace žen v postkomunistických zemích neovlivňuje. Příčinu nízkého zastoupení žen v politice v zemích regionu je třeba hledat v ostatních dimenzích, a to politicko-kulturní a/nebo socioekonomické. Roli volebního systému a s ním spjatých vlivů nelze ale vyškrtnout

²³ Pro konečné přijetí tohoto vysvětlení by ale bylo potřeba provést analýzu, která by zahrнула zmíněné faktory. Museli bychom tedy identifikovat jednotlivé indikátory daných dimenzí, kterými bychom doplnili náš datový soubor. Takový postup ale přesahuje zaměření i rozsah tohoto textu.

úplně. V zásadě totiž platí, že jeho současné nastavení (převažující poměrný typ v regionu) představuje potenciálně příznivou podmínku mnohem výraznějšího zastoupení žen, než je tomu doposud. Tzv. spouštěč tohoto procesu by musel ale přijít z jiné dimenze, předpokládáme z politicko-kulturní, která se pak překlápí do institucionální roviny např. v podobě širšího zavedení genderových kvót.

Seznam pramenů a literatury

- Dahlerup, D. (2004): Overview of Quota System in The Region of Central and Eastern Europe. In Ballingron, J., Binda, R. (eds.): *The Implementation of Quotas: European Experiences. Quota Report Series*. Budapest: IDEA. Dostupné on-line (http://www.idea.int/publications/quotas_europe/index.cfm).
- Gaber, M. A. (2004): No Quota Fever in Europe? in The Region of Central and Eastern Europe. In Ballingron, J., Binda, R. (eds.): *The Implementation of Quotas: European Experiences. Quota Report Series*, Budapest: IDEA. Dostupné on-line (http://www.idea.int/publications/quotas_europe/index.cfm).
- Global Database of Quotas for Women (2006). Dostupné on-line (<http://www.quotaproject.org>).
- Havelková, H. (2006): Jako v loterii: politická reprezentace žen v ČR po roce 1989. In Křížková, A., Linková, M. (eds.): *Mnohohlasem: Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*, Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Hlaváček, P. - Holzer, J. (2005): Lukašenkovo Bělorusko. Případová studie nedemokratického režimu. *Středoevropské politické studie*, VII, 4, s. 409-427.
- IPU (2006a): Women in Parliaments, Situation as of 30 November 2006. Dostupné on-line (<http://www.ipu.org/wmn-e/arc/world301106.htm>).
- IPU (2006b): Percentage of women in each national Parliament, Situation as of 30 November 2006. Dostupné on-line (<http://www.ipu.org/wmn-e/arc/classif301106.htm>).
- IPU (2006c): Parline Database. Dostupné on-line (<http://www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp>).
- Matland, R. E. (1993): Institutional Variables Affecting Female Representation in National Legislatures: The Case of Norway. *The Journal of Politics*, LV, 3: pp. 737-755.
- Matland, R. E., Studlar, D. T. (1996): The Contagion of Women Candidates in Single-Member District and Proportional Representation Electoral Systemes: Canada and Norway. *The Journal of Politics*, LVIII, 3, s. 707-733.
- Matland, R. E. (1998): Enhancing Women's Political Participation: Legislative Recruitment and Electoral Systems. In: *Women in Parliament: Blond Numbers*, Stockholm, International IDEA. Dostupné on-line (http://www.onlinewomeninpolitics.org/beijing12/Chapter3_Matland.pdf).

- Millard, F. (2004): *Elections, Parties, and Representation in Post-Communist Europe*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Moser, R. G. (2001): The effects of electoral systems on women's representation in post-communist states. *Electoral Studies*, XX, 3, pp. 353-369.
- Norris, P. (2004): *Electoral Engineering. Voting Rules and Political Behavior*. New York: Cambridge University Press.
- Rueschemeyer, M. (ed.) (1998): *Women in the Politics of Postcommunist Eastern Europe*. New York, London: M. E. Sharp, Inc.
- Rule, W. (1987): *Electoral Systems, Contextual Factors and Women's Opportunity for Election to Parliament in Twenty-Three Democracies*. *The Western Political Quarterly*, XL, 3, pp. 477-498.
- Schwindt-Bayer, L. A. (2005): The incumbency disadvantage and women's election to legislative office. *Electoral Studies*, XXIV, 2, pp. 227-244.
- Šedo, J. (2006): *Volební systémy postkomunistických zemí*. Disertační práce, Brno: FSS MU.